

УДК 334.012.64

С. А. Терещенко, к. е. н., доцент, Донецький національний університет

МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ РИНКОВОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

В статті визначено характерні риси і переваги малого бізнесу. Проаналізовано функції, які властиві малому підприємству, досліджено його роль і місце в національній економіці.

Ключові слова: *мале підприємство, підприємницька діяльність, конкурентоспроможність, малий бізнес, ринкова економіка.*

Літ. 11.

С. А. Терещенко

МАЛОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОГО ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В статье определены характерные черты и преимущества малого бизнеса. Проанализированы функции, присущие малому предпринимательству, его роль и место в национальной экономике.

Ключевые слова: *малое предпринимательство, предпринимательская деятельность, конкурентоспособность, малый бизнес, рыночная экономика.*

S. A. Tereschenko

SMALL ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF MARKET MENAGE

The personal features and advantages of small business are defined in the article. Functions peculiar to the small enterprise are analysed. His role and place of the small enterprise in the national economy is under consideration.

Keywords: *small enterprise, entrepreneurial activity, competitiveness, small business, market economy.*

Постановка проблеми. Формування ринкової системи господарювання в Україні пов'язане зі зростанням підприємницької активності в усіх сферах економіки. Одним із перспективних напрямів створення конкурентно-ринкового середовища є розвиток малого підприємства, як найбільш динамічного елемента у структурі народного господарства. Малий бізнес разом з великими підприємницькими структурами і державним сектором складає єдине ціле. Не можна недооцінювати значення малого бізнесу і його ролі в становленні і розвитку економіки, в задоволенні і забезпеченні населення необхідними товарами і послугами, особливо в умовах ринкових методів господарювання. Для економіки в цілому діяльність малих компаній виявляється важливим чинником підвищення її гнучкості. По рівню розвитку малого бізнесу фахівці судять про здатність країни пристосовуватися до економічної обстановки, що змінюється. Для України, як і для багатьох інших країн світу, яких захопила хвиля економічної кризи, це дуже актуально. Створення і розвиток сектора малого підприємства здатний забезпечити здорову конкуренцію, розв'язати проблему зайнятості населення і сприяти розвитку усього господарства країни в умовах ринкової економіки. Незважаючи на ба-

гатові чисельні проблеми, мале підприємництво розвивається, набирає темпи зростання, вирішуючи економічні, соціальні і науково-технічні проблеми.

Питанням малого підприємництва та його ролі в структурі ринкової економіки приділяють увагу сучасні вітчизняні дослідники, серед яких необхідно відзначити Г. Андрущенко, З. Варналія, О. Барановського, Л. Воротіну, І. Жилияєва, М. Ісакову, А. Кісельова, Т. Ковальчука, А. Кривцова, С. Реверчука, В. Селіванова, І. Сороку та інших.

Мета дослідження — аналіз і обґрунтування головних аспектів, забезпечуючих розвиток малого підприємництва в Україні.

Як показали світовий досвід і практика, існування і взаємодія великого, середнього і малого бізнесу є важливими елементами ринкової економіки.

Важливе значення для бізнесу мають структурна перебудова економіки, прискорення темпів розвитку науково-технічного прогресу, формування нового соціального прошарку. Розвиток усіх форм бізнесу створює передумови для прискорення економічного зростання, сприяє насиченню ринків всілякими товарами і послугами, дозволяючи боротися з негативними сторонами ринкової економіки, такими, як безробіття і різного роду кризові ситуації.

У бізнесі прихований величезний потенціал для інтенсивного розвитку економіки і суспільства в цілому. Характерною особливістю бізнесу є висока економічність у використанні усіх видів ресурсів і постійне прагнення до мінімізації витрат, забезпеченню їх найбільш раціональних для цих умов пропорцій. Цей чинник — один з найважливіших обставин досягнення динамічних показників економіки в цілому.

Таким чином, в цілому для економіки країни значення бізнесу неможливо переоцінити, а його вплив на різні сторони громадського відтворення дуже вагомий.

Особливе значення для окремо взятої країни грає мале підприємництво, як провідний сектор ринкової економіки, який:

- формується на засадах дрібнотоварного виробництва;
- визначає темпи економічного розвитку;
- здійснює структурну перебудову економіки;
- забезпечує насичення ринку споживчими товарами та послугами повсякденного попиту;
- визначає структуру та якісну характеристику ВВП;
- характеризується швидкою окупністю витрат;
- забезпечує реалізацію інновацій;
- має високу мобільність, раціональні форми управління;
- сприяє послабленню монополізму;
- характеризується свободою ринкового вибору;
- забезпечує додаткові робочі місця;
- формує новий соціальний прошарок підприємців-власників;
- сприяє розвитку конкуренції.

Місце і роль малого підприємництва в національній економіці проявляється у властивих йому функціях.

По-перше, розвиток ринкових стосунків у будь-якому секторі економіки створює певні соціально-економічні передумови для формування і розвитку конкурентної діяльності господарюючих суб'єктів малого підприємництва України. Для того, щоб підприємства ставали конкурентоспроможними, вони повинні розвивати і нарощувати конкурентоспроможний потенціал, що дозволяє швидко адаптуватися до ринкових умов.

В умовах вільної ринкової економіки конкуренція є відображенням відносин змагання між господарськими елементами, коли їхня самостійна діяльність ефективно обмежує можливості кожного з них вплинути на загальні умови обігу товарів на даному ринку, а також стимулює виробництво тих товарів, яких потребує споживач. Діяльність учасників ринкових відносин набуває динамічного характеру, вона пов'язана з економічною відповідальністю та ризиком підприємця, що перетворює його в своєрідний соціальний двигун економічного розвитку. Мале підприємництво допомагає утверджен-

ню конкурентних відносин, бо воно є антимонопольним за своєю природою, що проявляється в різноманітних аспектах його функціонування. З одного боку, малий бізнес внаслідок численності елементів, що його складають, та високого їх динамізму значно меншою мірою піддається монополізації, ніж великі підприємства. З іншого боку, за умов вузької спеціалізації й використання новітньої техніки воно виступає як дійовий конкурент, що підриває монополні позиції великих корпорацій. Саме ця особливість малого підприємництва відіграла суттєву роль в послабленні, а іноді й в подоланні розвинутими країнами притаманній великому капіталу тенденції до монополізації та затримці технічного прогресу.

По-друге, оперативно реагуючи на зміни кон'юнктури ринку, мале підприємництво, надає ринковій економіці необхідної гнучкості. Особливого значення ця риса здобула в сучасних умовах внаслідок індивідуалізації та диференціації споживчого попиту, зростання номенклатури промислових товарів та послуг.

По-третє, сприяючи прискоренню реалізації новітніх технічних і комерційних ідей, випуску наукомісткої продукції, мале підприємництво тим самим виступає провідником НТП. Величезним внеском малого підприємництва є здійснення прориву у галузі кібернетики, електроніки, інформатики. Наприклад, більшість дрібних фірм, що виникли наприкінці 1980-х років у Великобританії, є найбільш технічно оснащеними. А в США на сектор малого підприємництва припадає близько 50% науково-технічних розробок.

По-четверте, вагомий внесок у розв'язання проблеми зайнятості здійснює мале підприємництво. Ця функція проявляється у здатності малого підприємництва створювати нові робочі місця й поглинати надлишкову робочу силу під час циклічних спадів та структурних зрушень економіки. У розвинутих країнах на малий бізнес припадає в середньому 50% усіх зайнятих та до 70-80% створених нових робочих місць.

По-п'яте, важлива функція малого підприємництва полягає в пом'якшенні соціальної напруги і демократизації ринкових відносин, бо саме воно є фундаментальною основою формування середнього класу. Отже, воно виконує функцію послаблення властивої ринковій економіці тенденції до соціальної диференціації та розширення соціальної бази реформ, що здійснюються на даному етапі.

У різних країнах використовуються різні критерії (класифікаційні ознаки) визначення малого підприємства. Встановлено граничні величини, при досягненні яких підприємство перестає відноситись до категорії малих. Як правило, обмеження стосуються чисельності працюючих, розміру капіталу, річного обороту, обсягу інвестицій, валюти балансу тощо [1-5].

Характерними рисами і основними перевагами малого бізнесу є:

- 1) мобільність, можливість ухвалення гнучкіших, своєчасніших і оперативних рішень; у великих корпораціях, на відміну від малого бізнесу, спрощена структура ухвалення управлінських рішень, що дає можливість легко і швидко реагувати на кон'юнктурні зміни, що відбуваються на ринку, у тому числі навіть переключаячись з одного виду виробництва на інший;
- 2) орієнтація виробників в основному на регіональні і місцеві ринки;
- 3) підтримка рівня зайнятості населення і створення нових робочих місць, що надзвичайно актуально для України;
- 4) виконання допоміжних функцій по відношенню до великих підприємств; великі фірми роздрібноють виробничий процес, доводячи його до фази малих підприємств;
- 5) малий первинний обсяг інвестицій — у малих підприємств коротше терміни будівництва; дрібні розміри дозволяють їм швидше і дешевше переозброюватися, запроваджувати нові технології і автоматизувати виробництво, досягати оптимального поєднання механізованої і ручної праці.

Велику активність в області інновацій проявляють венчурні фірми, які досить успішно можуть створювати конкуренцію великим, домагаючись прискорених темпів впровадження науково-технічних нововведень. Дрібні фірми з їх мобільністю і нова-

торськими рішеннями в умовах конкуренції нових товарів знайшли своє місце в системі господарювання. Вони займаються розробками нововведень, відводячи великим фірмам лише капіталомісткі стадії промислового виробництва. Використовувані досягнення науково-технічного прогресу дозволяють швидко підключитися до наукомістких галузей за відсутності великого капіталу.

Дрібним фірмам доводиться працювати в умовах жорсткої ринкової конкуренції, з якою не усі здатні впоратися. В більшості випадків фірми розоряються не через нестачу фінансів або нераціональної технології, а через відсутність управлінських знань, які потрібні для ухвалення грамотних рішень в ринкових умовах. Причинами невдачі можуть стати: некомпетентність або нестача досвіду в області комерції і фінансових операцій, в постачаннях, виробництві і управлінні, малі обсяги продажу, жорстка конкуренція, занадто великі витрати виробництва.

У країнах із розвинутою ринковою економікою, де мале підприємство забезпечує 60–70 % ВВП, на його підтримку щорічно спрямовується 2–3 % видаткової частини бюджету. Це зумовлено тим, що поряд із соціально-економічною значущістю, малий бізнес має низький ступінь життєздатності та є найбільш вразливим до таких явищ, як інфляція, обмеженість фінансових ресурсів, конкуренція великих корпорацій тощо.

В Україні малими та середніми суб'єктами підприємства виробляється лише 11 % ВВП. Це зумовлене тим, що мале підприємство не відіграє тієї значної ролі в національній економіці, як у розвинених країнах. В нашій країні перешкодою на шляху розвитку малого підприємства є відсутність ефективних механізмів його підтримки з боку держави [6–8].

Недоліками, що стримують розвиток малого підприємства є: нижча продуктивність праці, ніж на великих підприємствах; неможливість впровадження важливих досягнень науки і техніки у виробництво; труднощі при пошуках фінансування або при спробах отримати кредит; низький рівень ліквідності та підвищений рівень ризиків. Однак протягом останніх десятиріч малий бізнес залишається необхідним елементом ринкової економіки, який дозволяє вирішувати важливі соціально-економічні проблеми.

Наявність нормальних макроекономічних умов в країні для успішного розвитку малого підприємства — це важливіший чинник. Низький рівень інфляції, доступність банківського кредиту, невисокий рівень процентних ставок, економічне зростання та платоспроможний попит гарантують нормальний розвиток малого підприємства в Україні. Держава повинна чітко сформулювати цілі і задачі щодо підтримки малого бізнесу.

В сучасних умовах політика, що проводиться відносно малого бізнесу, набуває ключового значення. Відбувається розмежування функцій центральних і місцевих органів влади. Перед центральними органами влади стоять задачі формування стабільної і прогнозованої макроекономічної ситуації в країні; прийняття законодавчої бази, стимулюючої розвиток малого підприємства; забезпечення фінансування загальнонаціональних програм розвитку малого бізнесу (у тому числі і програм кредитування) і т. п. Місцева влада концентрується на розвитку інфраструктури; на підтримці пріоритетних галузей малого бізнесу; створенні сприятливого підприємницького клімату; забезпеченні доступу малого підприємства до тендерів, що проводяться місцевою владою, та ін.

На противагу вище переліченим напрямам акценти повинні бути зміщені у бік науки і технологій; підтримка специфічних цільових груп; заохочення діалогу між владою і бізнесом, а також фінансової підтримки малого бізнесу. Фінансова підтримка є одним із найважливіших напрямів підтримки малого підприємства.

Необхідною умовою, за якою фінансова підтримка є настільки важливою, виступає той факт, що в цілому програми, які включають не тільки навчання або інформаційно-консультативну підтримку, але і фінансування малих підприємств є набагато ефективнішими.

Формування відповідної інфраструктури на регіональному рівні є однією з головних причин розвитку малого підприємства, тому що це питання не може бути ви-

рішено тільки на загальнодержавному рівні. Пояснюється це тим, що об'єкти, елементи інфраструктури працюють лише за умови територіального наближення до суб'єкта малого підприємництва та відповідності спектра послуг до потреб підприємців конкретного міста та району [9-11].

Слід зазначити що існує достатньо механізмів, які можуть бути використані для підтримки малого підприємництва України.

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що мале підприємництво є невід'ємною часткою ринкової економічної системи, без чого така економіка і суспільство в цілому не можуть не тільки розвиватися, а й існувати. Основою розвитку країн з ринковою системою господарювання, як свідчить світова практика є мале підприємництво як найбільш масова, динамічна та гнучка форма ділового життя. Саме в секторі малого підприємництва створюється і функціонує чималий обсяг національних ресурсів, які є живильним середовищем для середнього та великого підприємництва.

Особливе значення для розвитку малого підприємництва набуває проблема полегшення доступу малих підприємств до зовнішнього фінансування. Серед причин більш високої, ніж у великих підприємств, залежності від зовнішніх джерел фінансових ресурсів можна виділити: обмеженість власного капіталу; невисока кваліфікація підприємців у питаннях фінансового менеджменту і неможливість мати повний штат необхідних фахівців; ускладнений доступ до ресурсів. Враховуючи, що для суб'єктів малого бізнесу характерним є низький рівень ліквідності у поєднанні з високими кредитними ризиками, а обсяг надходжень від реалізації продукції не завжди достатній для фінансування всіх потреб, стає очевидною необхідність підтримки з боку державних і недержавних інституцій.

Саме для суб'єктів малого підприємництва, які не потребують великих стартових інвестицій, характерне швидке обертання ресурсів, саме вони спроможні за певної підтримки найбільш швидко й економічно доцільно розв'язувати проблеми монополізації, стимулювати розвиток економічної конкуренції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналій. — К.: Знання, 2008. — 302 с.
2. Воротіна Л. І. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання / Л. І. Воротіна. — Видавництво Європейського університету, 2006. — 211 с.
3. Андрищенко Г. О. Малі підприємства: критерії визначення / Г. О. Андрищенко // Формування ринкових відносин. — 2009. — № 10. — С. 245-248.
4. Чубарева Л. І. Малий бізнес: теорія, механізми підтримки становлення та розвитку / Л. І. Чубарева : Автореф. канд. екон. наук. — Донецьк, 2008. — 20 с.
5. Римар М. В. Роль підприємств малого бізнесу в умовах трансформації економіки / М. В. Римар, Л. С. Гарасим // Науковий вісник. — 2003. — № 132. — С. 166-169.
6. Деренько О. А. Міжнародний досвід державного регулювання та підтримки малого підприємництва / О. А. Деренько // Бізнесінформ. — 2012. — № 5. — С. 95-97.
7. Державний комітет офіційної статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Базалицький Д. М. Критерії визначення та роль малих підприємств у ринковій економіці як фактора стабілізації / Д. М. Базалицький // Бізнесінформ. — 2012. — № 5. — С. 92-94.
9. Прохорова В. В. Організаційно-економічне забезпечення розвитку малого підприємництва України / В. В. Прохорова // Бізнесінформ. — 2012. — № 9. — С. 132-135.
10. Дмитренко Н. В. Критерії визначення та місце малих підприємств в структурі ринкової економіки / Н. В. Дмитренко // Вісник Донецького державного університету економіки і торгівлі. — 2007. — № 1. — С. 204-208.
11. Стадник В. О. Складові і чинники формування потенціалу розвитку малого підприємництва / В. О. Стадник, О. С. Петрицька // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 12. — С. 124-128.

Представлено в редакцію 04.03.2013 р.